

Felsefe ve tarih

YAZAN : PROF. Tayyib Gökbilgin

İnsan gerek kendi mukadderini, gerek bir parçası bulunduğu insanlığın hayat sahibi umumi heyetinin mukadderini derinden derine düşünürken, birtakım felsefi nazariyelere temas ve teallük eden sualler sormaktan kendini men edemez: Varlığımızın sebebi nedir? Nereden geldik nereye gidiyoruz? Nasıl yaşıyoruz? Bu suallerin tabii silsilesi daha başkalarını davet eder ve nihayet felsefe nedir? Tarih nedir? Medeniyet nedir? Gibi sorularda karar kılarız ve bunlara cevaplar arayıp bulmaya çalışırız. Zaten ileri ve mütakamil bir cemiyet hayatı, bir çok hadiseler ve problemler karşısında, fertlerin çeşitli meseleleri aborigine düşünüp muhakeme etmesine elverişli bir durum arzeder. Diğer bir ifade ile, insanın varlık sebebi, yaşadığı muhit ve şartlar, hayat ve akıbeti ta menşeyinden itibaren ele alınmak ve bunlara cevap aranmak suretiyle doğru ve isabetli bir hüküm ve neticeye ulaştırılabilir. Zihinlere takılan bu gibi suallerin cevabını bir taraftan tarih felsefesi denilen ilim dalı bulmaya çalışırken öte yandan bizzat felsefe de, medeniyet tarihine bir yardımcı sıfatıyla, bu problemlerle meşgul olmaktadır. Hakikatta medeniyet tarihinde felsefenin büyük bir rol vardır. Hatta, bir telakkiye göre, siyaset, edebiyat, güzel sanatlar ve saire gibi, felsefe de medeniyet ve kültürün bir hadisesidir. Filozoflar, tarihin seyri içinde, teşekkül ve taazzuv eden birer mümessildir; bir dereceye, kadar beşeriyetin geleceğine şiddetle tesir ve hüküm icra ederler ve aynı zamanda şüphesiz, insanlık mazisinin meydana getirdikleri birer mahlukturlar. Felsefeyi mücerret olarak, mevzii zaman ve mekan ile mukayyet olmadan, ebedi hakikat veya şeniyet ile alakadar bir marifet olarak tarif ve tasdik edenler, müşahhas bir varlık sıfatıyla felsefenin, tarihi bir mahiyeti haiz olduğunu, zaman içinde bir akış ve muhtelif mevzil mekanlara malik bulunduğunu kabule mecburdurlar. Diğer taraftan, felsefe, kültür tarihi ile, medeniyet alanında birbirini kovalayan tahavvüller ile en sıkı bir rabıtayı devam ettirir. Felsefe, an'ane cereyanları ile beslendiği gibi, buhranlı anlarda, cereyana yeni bir istikamet bulunabilmek için onun ta kaynaklarına menşelerine kadar gidilir: o, yeni tahavvül ve inkişafarla feyiz ve bereket kazanır hem de bir çok cepheli değişme ve inkişaf içinde devam eden medeniyetin tahavvüllerini hale ve istikbale aksettirir, bizzat kendisi de böylece, bir gelişmeler manzumesi durumunu iktisap eder.

Aynı muhakeme tarzını tarih felsefesi için de düşünmek mümkün ve caizdir. Tarih felsefesi, bilindiği gibi, bir çok ve birbirinden farklı tarzlarda telakki edilebilir. Bazı tarihçiler ve filozoflar, insanlığın bütün varlıklar heyetinde işgal ettiği mevkiin neden ibaret olduğunu insanlığın menşeyinin hangi yüksek sebebe bağlı ve hangi gayeye müteveccih bulunduğunu anlamak ve izah etmek istemişlerdir. Bu türlü mülahazalar, bir taraftan, dinin, metafiziğin veya diğer manevi ilimlerin sahası içinde telakki olunabilir. diğer yandan ise, bunları dünyevi hakikattan ve müşahhaslıktan ayrılmaksızın tayin, tesbit ve izaha çalışmak mümkündür.

Bize bu düşünceleri ve bu vadide şu satırları, Vatan okuyucularına yazmak fikrini ilham eden amil, değerli arkadaşım profesör Takiyettin Mengüşoğlu'nun şu aylarda Edebiyat Fakültesi yayınları arasında çıkan güzel bir eseri olmuştur (1) Latince bir darbimeselin ifade ettiği şu hakikate "Spiens nihil affirmad quou non probet" yani filozof ancak

isbat edebileceği şeyi kayıt ve tesbit eder.hükmüne tam bir sadakat göstermeye çalışır sayın müellif, cemiyetimizin ve bugünkü ilim hayatımızın mübrem bir ihtiyacına cevap vererek ve kendi ifadesi ile “İlim ve felsefe ile hayat arasındaki münasebeti gözönünde bulundurarak” bu eseri meydana getirmiştir Çeşitli felsefe konularının ve disiplinlerinin vukufu bir şekilde incelendiği bu eserde bizi yakından alakadar eden ve üzerinde bir iki söz söylemek istediğimiz bahis VII. kısmındaki “Tarihi varlık sahasının felsefesi” konusu olacaktır.

Müellif, “Tarihi varlık sahası” tarifi ile bir taraftan bu sahanın insan grupları, sosyal birlikler arasında olup biten hadiselerin sahası olması diğer taraftan bütün insan faaliyetlerinin neticesinde meydana çıkan mahsullerin bu sahaya dahil ve bütün bunların oluş ve gelişme halinde bulunması keyfiyetini kastetmiştir. Ancak, bu sahaya ötedenberi “Manevi varlık sahası” denilmesini kifayetsiz bulmak ve Almanca Geist tabirinin bu yanlış izaha sebep olduğunu göstermekle, sayın müellif, “Dar manada ve sadece muayyen fenomenler bakımından bu konuyu tetkik eden bir tarih felsefesinin kifayetsizliğine de işaret ettiğini bildirmektedir. Yani, eski ve dar manadaki tarih felsefesinin birinci derecede gözönünde bulundurduğu saha, siyasi ve iktisadi vakıalar ve bu hadiselerin gelişmesini sağlayan amiller ile usul meselesi olduğu halde, “Tarihi varlık sahası”nın felsefesinde, ona göre, bütün insan hadiseleri ile birlikte, onun başarıları ve bu başarılar ve hadiseleri tayin eden prensipler gözönüne alınmıştır. Böylece, yeni bir terim, tarih felsefesi tabiri yerine “Tarihi varlık sahası” terimi ikame edilmektedir. Bu sahanın, tarihi varlığı temyiz ve tesbit eden bir takım prensipleri ve kategorileri vardır ki, zaman, mekan, illiyet (Causalite) karşılıklı tesir münasebeti, görüş tarzı, terbiye, an’ane, kıymetler ve saire gibi unsurları ihtiva etmektedir ve eserde bu prensipler ayrı ayrı izah edilmiştir. Maamafih, klasik manadaki tarih felsefesi de, hangi daimi unsurların, daima tesir yapan ne gibi maddi veya manevi kuvvetlerin insan cemiyetlerinin hayatını teşkil eylemekte olduğunu ve bu kuvvetlerin muhtelif medeni şekilleri vücade getirmek için nasıl imtizaç ettiklerini tayin etmekle iştigal eylediğine, yahut da, hadiselerin çeşitliliği ile bir devir veya memleketi diğerlerinden ayırt eden başlıca hususi vasıf ve karakterleri gözönüne koymak meselesine mesaisini tevcih ettiğine göre, tarihi varlık sahası olarak tarif edilen prensipler manzumesinin kısmen vazifesini görmekte bulunmuştur.

Eser bilhassa felsefe tahsil edenler için hazırlanmış olmakla beraber geniş ve aydınlar zümresinin de bugünkü fikri ihtiyaçlarına cevap verecek, cemiyetimizin bir takım aktüel meselelerine de bir ışık sunacak evsafi ihtiva eder görünmektedir.

Sadece eserdeki menhus olmayan ve Türkçemizin sabıkasına da pek uymayan ıstılah ve kelimeleri biraz yadırgadığımızı saklamıyacağız. Gerçi, sayın müellif, ön sözünde “Henüz yerleşmiş, sabit bir karakter kazanmış umumi bir kaidenin mevcut olmamasına” işaret etmiştir. Fakat sosyal kelimesini daima sosyal şeklinde yazması, produktion, stuation exakt, irrational, Konstellation deskriptiv, determination, aspekt deduktiv, fiktion, reduktion, Epuche ve saire gibi bir çok yabancı kelimelere sık sık müracaat edilmesi, bir kısmının italik yazılmıyarak Türkçeye mal olunması, hele determine eden gibi yeni fiiller yapılması, bu vadide biraz müfrit bir hareket gibi görünmektedir. Buna rağmen, bu türlü dil özellikleri yanında, eser ilim ve fikir hayatımız için büyük bir kazançtır. devrimizin ve cemiyetimizin hakim ve nafiz alakalarını tesbit ederek, teveccüh etmek istediği istikametlere yönelmesini mümkün ve kolay bir hale getirerek ortaya konan bu

eser, umarım ki, gaye ve maksadını ve kendisinden beklenen faydayı temin edecektir.

(1) **Felsefeye giriş, İstanbul 1958**